

ВІДГУК

**опонента - к. ю. н., професора Ступника Ярослава Валерійовича
на дисертацію Турської Валерії Миколаївни
«Мода і злочинність: криміногенність та запобігання негативним
впливам», подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право»**

Відгук складено на підставі вивчення рукопису дисертації В. М. Турської, а також опублікованих здобувачкою праць за темою дисертації.

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Кримінологічною доктриною і практикою охорони правопорядку підтверджено, що динаміку й структуру сучасної злочинності визначають не лише традиційні, давно вивчені фахівцями причини та умови цього негативного соціального феномену, але й специфічні криміногенні чинники, зумовлені різноманітними кризовими явищами й процесами, породжені новими складними соціально-економічними реаліями, в яких опинилось українське суспільство.

В останні десятиліття загострилася проблема відносин особистості і суспільства, міжособистісних відносин, що сприяло накопиченню деструктивних тенденцій у розвитку суспільства і людини. Відгуком на ці деструкції стало збільшення різних форм девіацій, як позитивного, так і негативного характеру. Однією із них є мода. Потенційна небезпека окремих модних тенденцій, практик і субкультурних стандартів полягає в тому, що в певному соціальному середовищі вони здатні створювати сприятливі умови для формування девіантних і протиправних моделей поведінки, хоча причинного зв'язку між ними та злочинністю безпосередньо не існує.

У комплексі теоретична та практична важливість вирішуваних проблем, спрямованість рекомендацій, сформульованих В. М. Турською, характер і значущість обговорюваних питань, а також нерозробленість проблеми в юридичній літературі й обумовлюють актуальність теми дисертаційного дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність забезпечується кількома чинниками - широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази, критичним аналізом матеріалів правозастосовної практики, веденням коректної полеміки, вдалою і продуманою логікою викладення матеріалу, яка дозволила авторці повністю виконати поставлені нею дослідницькі завдання, їх реалізацію підтверджує й аналіз загальних висновків по дисертації.

Сформульовані авторкою у науковій роботі основні положення, висновки та рекомендації, в тому числі й ті, що віднесені нею до наукової новизни, мають відповідний рівень обґрунтованості. Це стало можливим завдяки використанню широкого кола наукової вітчизняної та зарубіжної літератури, результатів емпіричних досліджень. Рецензована дисертація має достатньо високої якості науковий апарат, матеріал викладений чітко, доступно і юридично грамотно. Позиції, які відстоює авторка, ґрунтуються на наявних досягненнях кримінологічної та кримінально-правової доктрини України, положеннях суміжних дисциплін. Запропоновані авторкою наукового дослідження висновки та пропозиції, підтверджуються фактами, критичним аналізом нормативних приписів законодавства і висловленими в юридичній літературі позиціями вчених юристів з даного питання.

Позитивно оцінюючи актуальність дослідження В. М. Турської, необхідно також відзначити, що тема дисертації узгоджена з положеннями Пріоритетних напрямків фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, затверджених Національною академією правових наук України та Концепцією розвитку кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ ст., схваленою Координаційним бюро з проблем кримінології Національної академії правових наук України. Тема дисертації також відповідає основним науковим напрямкам та найважливішим проблемам фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019–2023 роки, затвердженим постановою Президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 року № 30, а саме підpunkту

3.4.02.7 (Кримінальне право, кримінологія, судоустрій), та тематиці наукових досліджень кафедри права гуманітарно-правового факультету «Правові засади стійкості та сталого розвитку критичної інфраструктури», затвердженої 23.04.2024 № 0124U002897, де в частині забезпечення соціокультурної та гуманітарної безпеки суспільства теоретичні висновки роботи узгоджуються із завданнями Стратегії розвитку Національної поліції України на 2026–2030 роки, зокрема щодо реалізації Стратегічної цілі I (ефективне запобігання і протидія злочинності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень) та Стратегічної цілі III (зменшення кількості правопорушень завдяки превентивним заходам та запровадження інноваційних технологій моніторингу безпекового простору).

Як вбачається з тексту дисертації, В. М. Турська є сумлінним науковцем, який вміє логічно викладати та аналізувати теоретичний, практичний і законодавчий матеріал, формулювати виважені та узагальнені висновки, застосовувати різноманітні **методи наукового пізнання**. Методологічну основу дисертації складають загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень, зокрема діалектичний метод наукового пізнання було використано для дослідження динаміки соціокультурних процесів, трансформації модних трендів у часі й просторі, а також їх безпосереднього взаємозв'язку з генезою поведінки, що відхиляється. Формально-логічний метод застосовано для розкриття сутності феномену моди, виокремлення її дефінітивних ознак, елементів структури та функціонального навантаження, а також для формування авторського теоретичного підходу до розуміння криміногенного потенціалу моди (підрозділи 1.1, 1.2). Системно-структурний метод використано під час з'ясування місця моди у загальній системі соціальних регуляторів, аналізу її багаторівневих взаємозв'язків із соціокультурними процесами та комплексом чинників, що зумовлюють її латентний криміногенний вплив (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1). Соціологічні методи, а також метод контентаналізу медіапростору застосовано для верифікації соціологічних концепцій моди, дослідження механізмів поширення деструктивних візуальних кодів у цифровому середовищі, виявлення

специфіки впливу соціальних платформ на формування делінквентних поведінкових установок молоді (підрозділи 1.1, 2.2, 2.3). За допомогою порівняльно-правового методу проаналізовано сучасні вітчизняні та міжнародні доктринальні підходи до запобігання негативним соціокультурним впливам моди, а також окреслено перспективні вектори вдосконалення превентивної діяльності суб'єктів кримінологічної профілактики (підрозділи 1.1, 2.4). Метод узагальнення використано для систематизації отриманих даних, формулювання теоретичних висновків та безпосереднього розроблення концептуально-превентивних засад нейтралізації деструктивного впливу моди за рахунок впровадження інструментів медіагігієни та латентного соціокультурного контролю.

Репрезентативною виглядає **емпірична база дослідження**, яку становлять вивчення і використання різноманітних джерел: проведене автором соціолого-кримінологічне опитування (анкетування) 957 респондентів (переважно представників молодіжного середовища) з метою верифікації соціокультурних та деструктивних виявів феномену моди у суспільстві; дані контент-аналізу та семіотичного моніторингу візуального медіапростору, цифрових комунікаційних платформ, соціальних мереж (зокрема Instagram, TikTok, YouTube) та друкованих ЗМІ щодо специфіки поширення віральних цифрових трендів, гламуризації кримінальних субкультур та функціонування візуальних кодів антимоди; статистичні дані, аналітичні огляди та узагальнення правоохоронних органів України, матеріали кримінологічних та соціологічних досліджень наукових установ, присвячені аналізу фонових для злочинності явищ, деформацій правосвідомості молоді та правопорушень у цифровій сфері; емпіричні результати досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів, опубліковані у періодичних наукових виданнях, лексикографічні джерела (словники) та офіційні аналітичні звіти міжнародних інституцій у сфері безпеки, інформаційної гігієни та культури.

Взагалі використання матеріалів правозастосовної практики заслуговує схвальної оцінки. По-перше, текст дисертації містить значну кількість посилань

на конкретні процесуальні акти правозастосування, за допомогою яких вдало ілюструються законодавчі і теоретичні положення. По-друге, використання матеріалів правозастосовної практики набуло у дисертації вигляду узагальненого аналізу відповідних матеріалів та оперування одержаними внаслідок цього аналізу даними у підтвердження обстоюваних підходів.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих автором працях. Основні висновки та положення дисертаційного дослідження оприлюднені у семи публікаціях, у тому числі чотирьох наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук та трьох тезах наукових доповідей. У сукупності друковані роботи здобувачки достатньо повно відображають зміст основних положень і висновків її дисертаційного дослідження та дозволяють науковій громадськості ознайомитися із ними.

Хочу наголосити на тому, що результати дисертаційного дослідження можуть бути доведені до відома наукової громадськості шляхом опублікування монографії.

Результати дисертації **пройшли відповідну апробацію**, підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення й висновки були оприлюднені дисертанткою на міжнародних науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама» (м. Вінниця, 7 квітня 2026 року) та науково-практичній конференції «Сучасні проблеми розвитку авіаційно-космічної галузі України: інженерія, бізнес, право» (м. Харків, 5 листопада 2024 р.).

Практичне значення одержаних результатів не викликає сумнівів, оскільки згідно з представленими матеріалами, і, зокрема, додатками до дисертації, основні її результати та надбання можуть бути використані і вже використовуються: у правотворчості – під час розроблення та вдосконалення державних і регіональних програм запобігання злочинності, концепцій розвитку молодіжної політики та забезпечення інформаційної безпеки з урахуванням

детермінаційного впливу соціокультурних чинників на формування девіантної поведінки; у правозастосовній діяльності – у практичній діяльності підрозділів ювенальної превенції, органів Національної поліції України та інших суб'єктів профілактики правопорушень при виявленні й нейтралізації деструктивного потенціалу модних тенденцій та делінквентних субкультур; у науковій роботі – як теоретико-методологічна основа для подальших кримінологічних досліджень соціокультурних чинників злочинності, криміногенних викликів цифровізації суспільства, впливу масової медіакультури та латентних механізмів формування девіантних патернів поведінки особистості, а також для розширення наукових уявлень про соціокультурні фонові явища для злочинності; у навчальному процесі – під час підготовки навчально-методичних матеріалів, викладання навчальних дисциплін «Кримінологія», «Інформаційне право», «Протидія злочинності», «Правові засади превентивної діяльності органів ювенальної юстиції».

Визначаючи **наукову новизну** рецензованої роботи, слід вказати, що за характером і змістом розглянутих у ній питань вона є однією з перших в Україні, у якій на дисертаційному рівні проведено розгорнуте кримінологічне дослідження моди як соціального феномену та фонового для злочинності явища, з'ясовано детермінаційні механізми її негативного впливу на суспільні процеси та девіантну поведінку, а також науково обґрунтовано форми і методи запобігання цим негативним впливам.

Низка теоретичних положень, висновків і рекомендацій дисертантки мають наукову новизну і практичну значимість, цілком достатні для роботи рівня дисертації на здобуття ступеня доктора філософії. Положення, які висуваються на захист (с. 19-21), загалом вдало структуровані дисертанткою відповідно до встановлених вимог, є новими або містять значну частку новизни.

До положень дисертації, що мають елементи новизни, належать, зокрема, такі результати дослідження:

1) на основі статистичних даних та результатів власного емпіричного дослідження здійснено цілісний теоретико-кримінологічний аналіз моди як

масштабного соціокультурного феномену та неформального регулятора суспільних відносин, що в умовах глобальної цифровізації медіапростору й поширення цифрових платформ безпосередньо впливає на трансформацію поведінкових стандартів соціуму та виступає специфічним детермінаційним тлом (фоновим явищем) для формування сучасних девіантних і протиправних проявів;

2) сформульовано та обґрунтовано авторський концептуальний підхід до розуміння «криміногенного потенціалу моди», що розглядається як інтегративна сукупність соціокультурних, психологічних та інформаційно-комунікаційних чинників, здатних детермінувати протиправну поведінку індивідів через імперативну дію механізмів масового наслідування, групової конформності, престижності та символічного тиску культури масового споживання;

3) розкрито кримінологічне значення деструктивних модних тенденцій і віртуалізованого медіасередовища у процесах моделювання сучасних форм девіантної та делінквентної поведінки молоді, зокрема через виявлення латентних механізмів гламуризації елементів кримінальних субкультур, функціонування антимоди як візуального коду протиставлення офіційній правовій системі та поширення деструктивних віральних інтернет-трендів;

4) уточнено кримінологічне розуміння механізму впливу культури масового споживання на делінквентність молоді через детальну експлікацію регулятивного потенціалу моди в умовах віртуалізованого медіасередовища, де тиражування гіперреальних стандартів «ідеальності» та знаково-символічного капіталу речей створює латентний пресинг, маскує криміногенні ризики та виступає катализатором протиправної мотивації.

Оформлення дисертації. Дисертація Турської В. М. оформлена згідно з нормативними вимогами і стандартами, які передбачені для такого виду досліджень. Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю, що оптимально поєднує складові представленого дослідження.

Положення, висновки та пропозиції, що містяться в науковій праці, характеризуються завершеністю, аргументованістю та послідовністю. Зміст

дисертації відповідає заявленій дисертанткою науковій спеціальності (081 — «Право»), робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною, завершеною роботою, у якій відсутні порушення академічної доброчесності.

Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим МОН України вимогам.

Як будь-яка по-справжньому творча праця, дисертаційне дослідження В. М. Турської не позбавлене **дискусійних положень**. Тому загальна позитивна оцінка дисертації не виключає деяких зауважень і побажань, які носять рекомендаційний характер і можуть бути використані авторкою у подальших наукових дослідженнях.

1. У дисертації запропоновано оригінальний підхід до аналізу моди як фонового явища злочинності, при цьому обґрунтовано, що мода не є безпосередньою причиною злочинності. Разом із тим, теоретична концепція дослідження могла б бути посилена шляхом більш чіткого визначення криміногенного потенціалу моди, зокрема розмежування її самостійного впливу та опосередкованої ролі як соціокультурного чинника, що актуалізує або підсилює дію економічних, соціальних і майнових детермінант злочинності.

2. У другому розділі дисертації «Запобігання криміногенним впливам моди» обґрунтовується доцільність переорієнтації системи запобігання криміногенним впливам моди від переважно репресивних заходів до застосування інструментів «м'якої сили» (soft power), насамперед розвитку медіаграмотності та формування культури усвідомленого споживання серед молоді. Водночас практична цінність запропонованих положень була б більш переконливою за умови їх детальнішого обґрунтування з позицій інституційної спроможності органів Національної поліції України, зокрема підрозділів ювенальної превенції, реалізовувати відповідні соціокультурні механізми у сучасних умовах функціонування правоохоронної системи.

3. Концепція дисертації ґрунтується на розгляді моди як самостійного об'єкта кримінологічного аналізу. Водночас значна частина аргументації присвячена дослідженню алгоритмів функціонування соціальних мереж (TikTok,

Instagram), поширенню цифрового контенту та деструктивних інформаційних впливів у мережі Інтернет. У зв'язку з цим доцільним видається більш чітке розмежування криміногенного потенціалу моди як соціокультурного феномену та криміногенних властивостей сучасного інформаційно-цифрового середовища, у якому мода виступає лише одним із механізмів поширення відповідних впливів.

4. Досліджуючи взаємозв'язок моди та злочинності, авторка приділяє значну увагу феноменам деструктивних субкультур, делінквентних флешмобів та романтизації кримінального способу життя. Разом із тим теоретичний аспект дослідження міг би бути поглиблений шляхом більш чіткого розмежування понять «мода на злочинну (делінквентну) поведінку» як соціально-психологічного явища та «мода як криміногенний фактор», що опосередковано детермінує вчинення традиційних кримінальних правопорушень, зокрема корисливої спрямованості. Таке розмежування сприяло б посиленню понятійно-категоріального апарату та підвищенню теоретичної завершеності авторської концепції.

Однак, перелічені дискусійні позиції складають підґрунтя для подальших досліджень та продовження роботи по удосконаленню наукової думки, підтверджують творчий характер праці, яка добре підготовлена і належним чином оформлена. Зауваження і побажання стосуються дискусійних питань, не впливають на високий науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачкою. Слід констатувати, що дисертантка довела свою здатність самостійно здійснювати дослідження в галузі кримінального права та кримінології, і аналіз дисертації дозволяє стверджувати, що визначені в роботі дослідницькі завдання дисертанткою було виконано.

Все вищезазначене дає підставу для наступного узагальненого висновку: дисертаційне дослідження Турської Валерії Миколаївни на тему: «Мода і злочинність: криміногенність та запобігання негативним впливам» відповідає спеціальності «Право». Воно є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності

розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для кримінології - теоретичне обґрунтування кримінологічного значення моди як соціального феномену та фонового для злочинності явища.

За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, рівнем наукової та практичної значущості отриманих результатів, а також за кількістю та обсягом публікацій дана дисертація відповідає сучасним вимогам, які пред'являються до робіт такого рівня, зокрема й тим, що передбачені Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), є завершеною кваліфікаційною науковою роботою у галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право», а її авторка Турська Валерія Миколаївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії.

Опонент –

**Завідувач кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
кандидат юридичних наук, професор**

Ярослав СТУПНИК